

A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK TÖRTÉNETE A TÓRAI ÉS TALMUDI KÉPEK ALAPJÁN

Előszó

השיאל ול יהתו הקבר תא חקו

Ezekkel a szavakkal kezdődik a Bresit 24, 66-ban Izsák ósátya családjának alapítása: „elvette Rebekát és lett neki feleségül.”¹ A történet az ikrek születésével folytatódott, akik vérszerinti rokonságuk ellenére egymás ádáz ellenségei voltak életükön át. Jákob többször becsapta Ézsaut, aki olyan nagyon meggyűlölte Jákobot, hogy meg akarta őt ölni. A gyűlölettel szemben a rokoni kötelék gyengének bizonyult. A család, mint életmód önmagában tehát még nem biztosítéka a békés együttélésnek és kölcsönös segítségnyújtásnak. Az emberek nagy részét pedig a béke és a biztonság vágya ösztönzi a családalapításra.

A családi intézmény egy olyan valóság, amely a politikai pártok, a vallási közösségek, az egyházak és a felekezetek figyelmének középpontjában áll. A vallási közösségek számára a család elsősorban a demográfiai megfontolásból érdekes. A konzervatív politikai körök a családot saját geopolitikai céljaira – a helyi hagyomány archaizálására – használják fel. Ezt az ideológiát támogató társadalomtudósok, történészek és szociológusok a családot az állam szerves sejtjeként mutatják, holott ez történelmileg sem így van. A család jóval az állam létrejötte előtt intézményesedett. Ezt láthatjuk például Héber Szentírásban, a T'nachban.

A család a rokonsági elven alapuló zárt emberi közösség, amely eredetileg szemben állt más hasonló közösségekkel. Ennek nyoma a családra jellemző „mi” szó használata, amely feltételezi az „őket”, vagyis az idegeneket.

A családi kapcsolatok különleges jellemzője a szexualitás. A családról szóló diskurzusban mai napig is általában a heteroszexuális kapcsolatról beszélünk, holott már a T'nachban is különböző családmodellekkel találkozunk.

Európában a nőknek még a 19. században is csekély fogalmuk volt a szexualitásról, miközben a férfiak általában már a házasság előtt rendelkeztek az első szexuális tapasztalattal. A nők „a nemiség nagy titkát csúnya bűnként” élték meg.² A felvilágosítás szándékos hiánya és a prúd nevelés járult hozzá a nők első traumájához a házasságban, amely természetesen hatott a családi életükre.

A tórai szövegekből nem derül ki, hogyan élték meg a bibliai nők a szexualitást és a nemi érintkezéseket. A legtöbb példa – így a fenti idézet is – a nők passzivitására utal. Az apák „odaadták” a leányukat a kiszemelt férjnek, aki „elvette” a nőt, vagy „bement hozzá” nemzés céljából (הילא אביו).³

1 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I.

2 SCHENK 1995, 78.

3 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I. Bresit 29, 23.

A továbbiakban néhány tórai és talmudi kép segítségével bemutatom a családon belüli erőszak történetét. Ez a történet nem ért véget, ezért célszerűnek látszik a családi erőszak vallási hagyomány felőli megközelítése is.

A családon belüli erőszak törvényesítése

A család az emberi kapcsolatok bonyolultsága miatt mindig is fogékony volt a jogi rendeletek befogadására. A domináló állami, társadalmi és vallási hálózat felügyelte (felügyeli ma is) a család minden mozzanatát, beleértve a szexualitást és a gyermeknevelést. A helyes szexuális magatartás kontrollja a nők házastársi hűségére is kiterjedt, amely a család alapításának fontos tényezője volt.

A 19. században keletkezett „Kicur Sulhan Áruçh” erkölcsi kézikönyv 22. pontja kimondja, hogy: „Ki azt hallotta a feleségéről, hogy hűtlenné lett, ha nem is bizonyos benne, meg kell kérdeznie a törvénytudótól, hogy szabad-e vele tovább együtt lakkia.”⁴ A törvénytudó minden esetben a családot felügyelő hálózat (például egy vallási közösség) ügynöke volt, aki döntésével a hálózat érdekeit közvetítette.

„Kicur Sulhán Áruçh,” a *halaha* kézikönyve, amely a 16. századi zsidó erkölcsi kódex tartalmát adta vissza a 19. századbeli olvasónak. Az ebben felsorolt előírások nyilvánvalóvá teszik, hogy a hagyományosnak tartott család mechanizmusa férfiközpontú volt, amely intézményesítette a családot alapító férfi (családfő) hatalmát a többi családtag felett. Ugyanis a törvény szerint minden férfi köteles feleséget venni, hogy „szaporodjék és házasodjék” (תורברלו תורפל ידכ השא אשל מדה לכ ביח).⁵

Ezt erősíti az idézett fejezet negyedik pontja, amely szerint a család felbomlása ugyancsak a férfi szándékától függ: „Aki megnősült és tíz évig élt ezzel a nejevel anélkül, hogy neki gyermeket szült volna, váljon el tőle (השרגל ול שי).”⁶

A nőt az ötödik pont szerint nem kötelezi a törvény, vagyis a családalapításhoz elvileg nincs köze, csak a gyanúsítás elkerülése végett ajánlatos elfogadni valamely férfi családalapítási ajánlatát. A jó, illetve méltó (הרשכ) feleség ismertetője Izraelben: „szemérmes, irgalmas és jótévő”.⁷

Egy méltó feleség pénze miatt (וזוממה ליבשב) is elvehető. A feleség tehát e pont szerint is a család intézményi tárgya, és nem az alanya.⁸ Ezen a helyzeten a nővédelmi rendeletek sem változtatnak.⁹ A 858. oldalon levő 13. pont a férfi szexuális magatartását szabályozza: „Ne közösjön nejevel, csak az ő beleegyezésével,

---

4 GANZFRIED 1988. 843.

5 GANZFRIED UO. 838.

6 GANZFRIED UO. 839.

7 UO.

8 Egy nőtől az ortodox hagyomány értelmében egy passzív szexuális magatartás várható el, amelyet – legalábbis a nyilvánosság előtt – a család irányítására is vonatkoztatnak. Ez egy olyan kifejezésből olvasható ki, mint a „segítőtárs”, amelyet szívesen alkalmaznak a női házastársra. E hagyományos elképzelés szerint a nő „megszépiíti” a férfi életét és lehetővé teszi az aktív tevékenységét. Vö. FÉNYES 2014. 15-16.

9 GANZFRIED 1988. 840. 858.

akarataival, de ha az nem akarja, ne érintkezzék vele.” Ezek szerint ilyen eset is előfordult, ha egy rendelet általánosan megtiltotta ezt a fajta erőszakosságot.

A szexuális érintkezés gyakoriságát is a rendelet szabályozta, a tóratudók nemi érintkezése például minden „sabbosz éjszaka”.¹⁰ Az idők csökkentésével a férj nem büntethette meg a feleségét. És a feleség? Erről nincs szó, mert a nők szexuális szabadságát valószínűleg csak elvileg fogalmazták meg, de gyakorlatilag nem létezett. A rendeletek ugyanis nem az elképzelt, hanem az előforduló eseteket szabályozzák.¹¹

Abban az esetben, ha a családi vállalkozás nem a felek elvárása szerint működött, a család emberi konfliktusok színterévé válhatott. Az ilyen eseteknek is saját szcenáriumuk és stratégiájuk volt. Az egyiket feljebb már említettem: a válás, amelyet gyakran rejtett vagy nyílt erőszak előzött meg.

A családon belüli erőszak áldozatai

A családi erőszak elszenvedője gyakran, ám nem kizárólag a nő volt. A női családtagok elleni erőszak egyik súlyos esetét a „Szota” traktatus (szeder מִישָׁן), illetve „Bamidbar” tórai könyv ötödik fejezete rögzítette.

Ebben a fejezetben a *ruach-kináról*, azaz a féltékenység szelleméről van szó, amelynek hatására a férj gyanakodni kezd a feleség házastársi hűségére. A gyanakvás csillapítását a férj az átokhozó víztől (*mé hamarim hamarrim*-tól) várta. A „Szota” traktatus tulajdonképpen erről az itálról szól, kivéve egy szép intermezzot a papi áldásról és az áldásról általában. Ugyanis az 1-3. fejezet¹² főszereplője a pap, akihez a házasságtöréssel meggyanúsított nőt el kellett vinni.

A gyanúsítást a talmudisták megalapozottnak és az ital-próba elegendő okának tartották, hiszen „a Szent előtt semmi sincs elrejtve.” (R. Meir szavai).¹³ Tehát a férj valamilyen módon értesül arról, amit az Ö-való amúgy is tud. R. Jismael azt tanította, hogy az ember (itt a férfiről van szó) csak akkor fenyíti meg a feleségét, ha egy szellem beléje száll és hecceli őt a felesége ellen.¹⁴ Vagyis a gyanúsítás mindig jogos, sőt a női természet önmagában okot ad a gyanúsításra R. Eliezer, vagy R. Hiszda nem éppen hízelgő kijelentése szerint.¹⁵

Az 1. fejezet 7. oldala א és ב misnája írja le részletesen a fenyítés végrehajtását, amely a mai fogalmak szerint egy büntetendő cselekménynek számítana: A nőt

¹⁰ GANZFRIED uo. 856.

¹¹ Merőben más képet mutat ilyen vonatkozásban Sir haSirim (Énekek éneke) t'nachi könyv. Vö. HROTKÓ 2014. 52

¹² ג-א קרפ השוט

ילבב דומלת ירדס השיש

www.mechon-mamre.org/b/1/10.htm

¹³ Uo.

ארמג א ג פד

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

הנשמ ד ג פד ג קרפ

Jeruzsálemben kellett vinni a nagy *bet-din* elé.¹⁶ Ott először meg kellett esketni és megpróbálni rábeszélni a Szent neve kedvéért, hogy igya meg az átokhozó vizet. Ha a nő megvallta a bűnét, akkor elveszítette a házassági ajándékot és üres kézzel mehetett. De ha minden rábeszélés ellenére ragaszkodott, hogy nem bűnös, akkor el kellett őt vinni a keleti kapuhoz, ahol a szülők és a leprások is tisztálkodtak.

A pap megfogta a ruháját, és lerántotta róla, hogy a mellét lemeztelenítse. A haját pedig kibontotta. R. Jehuda megjegyezte, hogy ha szép a melle, nem kell lemezteleníteni, és ha a haja szép, azt ne bontsák ki. Ha fehér ruha volt rajta, akkor majd fekete ruhát kellett ráadni, az ékszereket pedig le kellett róla venni, hogy ne legyen feldisztítve.

Utána egy kenderkötelet hoztak, és ezt a melle fölött kötötték meg, hogy rab-szolgára hasonlítson. Ha valaki nézni akarta a nőt, jöhetett és nézhetett. Az asszonyoknak meg főleg nézni kellett, mert ez őket állítólag a paráználkodás következményeire figyelmeztette.¹⁷ „És megszüntetem a fajtalanságot az országból, és okulni fognak mind az asszonyok és nem fognak cselekedni a ti fajtalanságtok szerint.”¹⁸

A női családtagokkal szembeni erőszak t'nachi példáit hosszan sorolhatjuk. Ott van például Mihál, Saul király lánya szomorú története. Vagy Tamár Dávid leányának féltestvére általi megerőszakolása. A kiskorúakkal szembeni szexuális erőszakról szól több talmudi tanítás: bKdd82a, Gitt 57b, Kethubot 11b, Sanhedrin 54b, 55b. Sanhedrin 69b az anya és kiskorú fia szexuális együttlét példáját hozza, amely egyértelműen egy erőszakos cselekmény a kiskorú ellen.

Az erőszak férfi stratégiája a férfiak elvi elsőbbségének gyakorlati megvalósítását szolgálta. A módszerek különbözőek voltak, de a leggyakoribb a nemi erőszak, a válás, az elrablás, vagy a kiűzés volt. A Szota talmudi traktatusban leírt kínzások és testi fenyegetések ritkán, de előfordultak. Samuel Krauss is talált példát erre a Talmudban (Hivatkozás: *midrás* „Semot Rabba” 31, 10: példázat).¹⁹ Ugyancsak Samuel Krauss írta, hogy az idős nőket gyakran boszorkánysággal vádolták, ami az egzisztenciájukat veszélyeztette. Lásd: bBb (Baba batra) 145b lent, Dt R 5,5 R. Meir, bAZ (Avoda zara) 18a. MAbot 2,7. bBrachot 53a, bSanhedrin 100b.²⁰

A „Kicur Sulhan Áruh” szerzője mintegy sajnálkozott, hogy az ő idejében a „szotavíz” már nem alkalmazták.²¹ A kódex szerint a férj, ha a feleség gyanús lesz, intse meg őt négy szemközt és szelíden. De ne mondja neki kifejezetten: „ne légy egyedül azzal az emberrel” még négy szem között sem, mert ma már nincs meg nekünk a hütlenséggel gyanúsított nőket kiprobáló szótavíz, és nagyon bonyolulttá lenne a dolog.” Eppen ezért – folytatja a 25. pont – vigyázni

16 Uo.

הנשמ ב – א ז דף

17 Uo.

הנשמ ב ז דף

18 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – II. Jechezkel 23, 48

19 KRAUSS 1910. Bd. II. 49.

20 KRAUSS uo. 47.

21 GANZFRIED 1988. 843.

kell a feleségre és háza népére és állandó figyelemmel kell kísérni utjukat, hogy meggyőződjön róla, hogy nem járnak a bűn útján.

A kiskorú családtagok testi fenyítésével kapcsolatban „Kicur Sulhan Áruçh” figyelmeztet: „Tilos megverni nagy fiát. A nagyság nem a korától, hanem a fiú természetétől függ, mihelyst tartani kell attól, hogy akár beszéddel, akár tettel felzúdul [...]”²²

Más helyen a „Dvarim” 25, 2 alapján tiltja a verekedést: „Tilos más embert megverni [...]”.²³ Sőt „Smot” 13 még azt is tiltja, hogy kezet emeljünk a másik emberre.²⁴ Csak ha a bántalmazott védelmére állunk ki, akkor szabad az embert megütni.

Ezzel szemben a „Kicur Sulhan Áruçh” szerint: „De szabad megverni kiskorú gyermekeit és az árvát is, akit a maga házában nevel, hogy az egyenes utra vezesse őket, mert ez javukra szolgál.”²⁵

A családi közösség felnőtt női tagjai ugyancsak alkalmazták az erőszakot más családtagokkal szemben. Az erőszak női formátuma néha eltérő stratégiát és módszereket mutatott fel, noha többnyire ebben a nemek között nem volt különbség.

A nők a férfiakhoz hasonlóan testileg legálisan bántalmazhatták a kiskorú gyerekeket, amennyiben a gyerekek nem teljesítették a felnőttek utasításait.²⁶ A fenyítés tárgyi eszközeinek alkalmazása a nőknél ugyan ritkábban fordult elő. Bevetésre került a római birodalom területén használatos parafaszandál, esetleg más könnyű cipő, aminek használata a nők körében a *halica* miatt úgyis ismert volt.²⁷ A bántalmazás előre készített „eszköze”, mint például egy vékony szíj, a férfiak legális felszereléséhez tartozott: bot, szíj és más eszközök, amit a rabszolgák büntetésére is alkalmaztak.²⁸

A család más alárendelt tagjaival szemben a nők gyakrabban is alkalmazták az erőszakot, és ekkor a férfiak által használatos stratégiához folyamodtak. Egy klasszikus példa Hágár és Sára története. Sára, akkoriban még Szaraj haszonszerzés céljából kiközvetítette Hágárt Ábrámnak, majd ezt követően aljas indokból „sanyargatta”, vagyis testileg bántalmazta²⁹. Az ige (הענת) Gesenius szerint ענה gyökből származik, ami bökní, lökní, ide-oda ráncigálni, sőt rázni is jelent.³⁰ Majd amikor nem volt többé rá szüksége, Sára kiűzte vetélytársnőjét.³¹

Ugyancsak férfi stratégiát és módszert alkalmazott Lea és Rachel, amikor szolgálóit előny szerzés céljából kényszerítette Jákobbal való közösülésre.³²

22 GANZFRIED uo. 833.

23 GANZFRIED uo. 976.

24 „Dvarim”, „Smot” - a tórai könyvek héber neve. Vö. Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I.

25 GANZFRIED 1988. 977.

26 KRAUSS 1910. Bd. II. 19-20.

27 Vö. Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I. Dvarim 25, 5-10.

28 KRAUSS 1910. Bd. II. 19., GANZFRIED 1988. 977.

29 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I. Bresit 16.

30 GESENIUS 1921. 885.

31 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – I. Bresit 21.

32 Uo. Bresit 30.

Rivka Jákobot használta ki saját céljainak elérésére. Ez a stratégiai „plussz” – egy távlati terv megvalósítása érdekében alkalmazott erőszak – jellemezte mindhárom ősanját. A férfiakat a Tóra szövege ilyen esetben inkább eszközként mutatja. József testvéreit például az indulat és a bosszú vezérelte elsősorban, nem egy végig gondolt terv.³³

Rivka Ézsauval szembeni árulását és erőszakos trónfosztását előre tervezte meg, ennek valószínűleg Ézsau „rossz” házassága volt az oka. Idegen feleségekkel Ézsau ugyanis megsértette a családi egységet, de főleg Rivka beleszólási jogát.³⁴

A nők erőszakos fellépését Krauss a talmudi források alapján így írja le: Rav felesége például azzal kínoztta a neves férfiút, hogy „fordítva főzött.”³⁵ Rabbi Chijját sem kímélte a felesége. Az asszony folyamatosan átkozódott és visított. Egy ilyen nőt – mondta a Prédikátor – ne a veréssel, hanem egy vetélytársnővel büntessék.³⁶ A gonosz asszony portréját a Kohelet 7, 26. így írja le: A balga asszony keserűbb volt, mint a halál, csupa tőr és „háló a szíve és bilincsek a kezei.” Itt valószínűleg a szexuális zsarolásról van szó, ami azonban mindkét nem kedvelt eszköze volt.

Zárószó

A család az alapítási folyamat kezdetével nem lesz automatikusan egy meghítt emberi közösség, sőt a kapcsolatok nagyfokú intimitása sérülékenyebbé és zsarolhatóvá teszi a család tagjait. Ezt a körülményt a családtagok naponta egymással szemben, nem pedig a közös hasznukra használják ki. A család közös hasznának megfogalmazása a hatalmi viszonyok családon belüli átgondolása és újbóli meghatározása után képzelhető el.

A család még ma is férfiközpontú, és ezen csak akkor változtathatunk, ha a nő és a gyermek nem csak védett, de tevőleges státuszt is kap.

Megállapítható továbbá, hogy nem a családnak kell az olyan globalizáló hálózat, mint az állam, vagy a vallási felekezet, hanem fordítva: ezeknek van szükségük a családra, és valójában ezek függenek a család intézményétől. Ezért is alkotnak különféle jogi rendeleteket, amelyekkel a családi közösséget saját ideológiájuk szerint formálják.

A családon belüli erőszak nincs nemhez kötve. Az indokok és a stratégiák mindkét nemnél ismétlődhetnek. Az erőszak nőkre jellemző formái, mint például a veszekedés, ármánykodás, étellel és lakáskörülményekkel való zsarolás általában a nők alárendelt családi helyzetéből adódnak, amit a nők mintaként is hozhatnak be a szülői házból. A társadalmi szokások – például Magyarországon a

---

33 Uo. Bresit 37.

34 Uo. Bresit 27.

35 KRAUSS 1910. Bd. II. 47.

36 Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben – II. Kohelet 7, 26.

KRAUSS 1910. Bd. II. 48.

Babiloni Talmud „Jevamot” 63b.

A vetélytársnő a szöveg szerint haver, azaz a barátnő!

férjezett nők névviselete, a férfiak „családfőként” való szerepeltetése – ugyancsak provokálhatják az ilyen női minták rögzítését.

Irodalom

Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia 2 kötetben, Makkabi Kiadói Kft. Budapest, 1997.

Babiloni Talmud internetes elérése:

ילבב דומלת ירדס השיש

www.mechon-mamre.org/b/1/10.htm

FÉNYES, Balázs

2014 Segítő – társ In: *A család egykor és ma*, Szeged-Budapest, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – ORZSE Kaufmann Dávid Zsidó Kultúratudományi Kutatócsoport, 11-17.

Rabbi GANZFRIED, Slomo

1988 רוע וחלש רוצק *A Sulchan Aruch Kivonata*. III. kötet. Családi törvények. Budapest, MIOK

HROTÓ, Larissza

2014 Családi státuszok a T'nach és talmudi irodalom alapján In: *A család egykor és ma*, Szeged-Budapest, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – ORZSE Kaufmann Dávid Zsidó Kultúratudományi Kutatócsoport, 51-59.

KRAUSS, Samuel

1910 *Talmudische Archäologie* Bd. II. Leipzig, Kaufmann Verlag

SCHENK, Herrad

1995 Hochzeit und eheliche Sexualität. 19. Jahrhundert In: *Die Frauen. Ein historisches Lesebuch*, München, 78-79.